

МОЎНАЯ РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ КОЛЕРУ БЕЛЫ: ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ АСПЕКТ

К. А. Федарцова

БДПУ (Мінск)

Навук. кіраўн. – Н. П. Лобань, канд. філалаг. навук, дац.

Анатацыя. Асноўная мэта артыкула – на прыкладах раскрыць значэнне калароніма “белы”, выявіць яго семантыку ў лінгвакультуралагічным аспекце.

Ключавыя словы: лінгвакультуралогія; канцэпт; каларонім.

Як заўважыў аўтар кнігі “Колер Беларусі” М. Анемпадыстаў “колер – гэта суб’ектыўнае псіхічнае ўражанне, якое ўзнікае дзякуючы псіхафізіялагічным здольнасцям чалавека ў момант, калі ў вока трапляюць электрамагнітныя хвалі бачнага дыяпазону, то-бок святло. <...> Здольнасць адрозніваць і ідэнтыфікаваць розныя колеры і іх адценні развівалася адначасова з развіццём мовы/культуры і з’яўляецца чыста культурным феноменам. Чалавек бачыць усе колеры, але ідэнтыфікуе толькі тыя, якія ў мове гэтай культуры вербальна абазначаны” [2, с. 3].

Такім чынам, у нацыянальнай культуры колер – адзін з элементаў, пры дапамозе якога ствараецца мадэль свету, у якой ён набывае сімвалічныя значэнні.

Беларусь адна з нешматлікіх краін, у склад назвы якой уваходзіць найменне колеру. Дакладна, чаму так адбылося, невядома, але рабілася шмат спроб растлумачыць дадзеную з’яву і існуе шмат версій узнікнення назвы нашай краіны.

“Хроніка Польшчы” Яна Чарнкоўскага традыцыйна лічыцца крыніцай, у якой назва *Белая Русь* упершыню ўзгадваецца ў сувязі з тэрыторыяй сучаснай Беларусі. У адпаведнасці з гэтай хронікай у 1381 г. Ягайла быў узяты ў палон разам з маці сваім дзядзькам Кейстутам, закаваны ў кайданы і пасаджаны ў цямніцу ў крэпасці Полацк на Белай Русі. Першым гэта адзначыў У. І. Ламаскі, але ён лічыў, што назва *Белая Русь* для гэтай тэрыторыі (у раёне Полацка) існавала і раней, прыкладна з паловы XIII ст. Аб гэтым сведчыць тое, што ў XIV ст. яна ўжывалася іншаземцамі, напрыклад, была вядома палякам пад назвай *Russia Alba* [8, с. 15].

Рускі гісторык В. М. Тацішчаў увёў у навуку версію, што назва *Белая Русь* паходзіць ад колеру адзення мясцовых жыхароў [Гл.: 4, с. 4]. А. А. Патэбня ў сваю чаргу адзначыў неабгрунтаванасць дадзенага тлумачэння [9, с. 25–26], а П. Ф. Крапівін на прыкладзе адзення іншых народаў гэта даказаў: нацыянальнае адзенне марыйцаў таксама мае белы колер, але называюць яны сябе “мары”, што значыць “чалавек”. Любімым колерам

адзення жыхароў Індыі таксама з'яўляецца белы, але яны не называюць сябе “белымі” [7, с. 73].

Акадэмік Я. Ф. Карскі адзначаў, што справа не толькі ў белым адзенні, якое насілі тагачасныя беларусы, але і ў іх антрапалагічным тыпе: беларусы ў большасці былі бландзінамі з блакітнымі або светла-шэрымі вачыма [6, с. 29–30]. П. Ф. Крапівін заўважае, што, сапраўды, магчымасць назвы таго ці іншага народа па колеру скуры пацвярджаецца назвай жыхароў Аўстралійскага Саюза. Калі гэтая тэрыторыя была адкрыта еўрапейцамі і ў мясцовых жыхароў пыталіся, як іх завуць, яны адказвалі “папуа”, што на іх мове абазначала “цёмна-карычневы”; адсюль паходзіць назва “папуасы”. Таксама назва дзяржавы Нігерыі – ад лацінскага *pigget* ‘чорны’ – атрымала ад еўрапейцаў такую назву з-за колеру скуры мясцовых жыхароў. Але ён жа і адмаўляе правільнасць меркавання Я. Ф. Карскага, таму што, акрамя *Белай Русі*, існавалі яшчэ тэрыторыі з назвамі *Чорная Русь* і *Чырвоная Русь* і ў адпаведнасці з версіяй Карскага атрымліваецца, што ў раёнах Гродна, Ваўкавыска і інш. (*Чорная Русь*) мясцовае насельніцтва – brunety, а Заходняя Украіна (*Чырвоная Русь*) заселена выключна рудымі людзьмі, а гэта зусім не так [7, с. 74].

П. Ф. Крапівін робіць спробу філалагічнага вытлумачэння назвы краіны: “*рось*” або “*русь*” у перакладзе з невядомай зніклай мовы абазначала “*вада*”. На зары свайго існавання славяне або іх продкі ведалі гэта слова ці ўспрынялі яго ад нейкага старажытнага народа як адпаведнае слову “*вада*” і дадалі да яго “*белая*”, а гэта значыць, што *Белая Русь* першапачаткова абазначала “*Белая вада*”. Улічваючы тое, што слова “*Русь*” успрынята з невядомага мовы невядомага народа, магчыма, што і першая частка назвы *Белая Русь*, г. зн. “*белая*”, таксама гучала неяк інакш, але на адной са славянскіх тэрыторый гэтая частка была перакладзена, а другая засталася без перакладу; на другой жа частцы былі перакладзены абедзве часткі і такім чынам утварылася назва рэк “*Белая вада*”. На тэрыторыі Беларусі налічваецца каля 50 гідронімаў з каранем “*белы*”, “*бель*”. Такія назвы маглі замацоўвацца за вадаёмамі з чыстай, празрыстай вадой [7, с. 74–75].

Жывучасць тапанімічных назваў прывяла да таго, што пры аналізе некаторых з іх становяцца бачны яўныя сляды нейкага іншага моўнага пласта, не таго, у якім “*вада*” называлася словам “*рось*”. Гутарка ідзе аб трох рэках у Мінскай вобласці з аднолькавымі назвамі “*Волма*”, што, як вызначылася пасля этымалагічнага аналізу, праведзенага П. Ф. Крапівіным, абазначае “*Белая вада*” (“*вол*” або “*вал*” – ‘светлы’, ‘белы колер’; “*ма*” – ‘вада’) і, зыходзячы з гэтага, супадае са значэннем “*Белая Русь*”. Такім чынам робіцца вывад, што “*Белая Русь*” уяўляецца паўперакладам на славянскую мову якойсьці вельмі старажытнай назвы, якая абазначала “*белая вада*”, а з цягам часу стала абазначаць назву тэрыторыі, разам з тым этымалагічны аналіз ракі Волма

паказвае, што назва нашай краіны паходзіць з дагістарычных часоў і была вядома на іншых землях [Гл.: 7].

Але пошукі працягваліся і працягваюцца па сённяшні дзень.

К. Тарасаў падкрэслівае, што на Белай Русі хрысціянства закрунула ўвесь народ, а паўночна-заходнія землі – Чорная Русь – былі населены не толькі хрысціянамі, але і язычнікамі [10, с. 107–108].

Існуе таксама версія, што назва краіны ўзнікла пасля нашэсця татара-манголаў на старажытныя славянскія землі. Здолелі адбіцца ад іх амаль адны толькі беларусы. Таму *Белая* – значыць свабодная, вольная.

Як бачым, назва колеру хавае за сабой шматвяковую гісторыю, якую да цяперашняга часу не атрымалася разгадаць да канца, а прыняцце яго ў якасці назвы краіны і народа надае беламу колеру новыя сімвалічныя сэнсы, робіць яго яшчэ больш важным, а вывучэнне неабходным.

Але і без прывязкі да саманазвы для беларусаў каларонім *белы* мае вялікае значэнне.

Беларускае слова *белы* паходзіць ад праславянскага бѣль, якое з’яўляецца роднасным старажытна-індыйскаму *bhālam* ‘бляск’, *bhāti* ‘свеціць, ззяе’, літоўскаму *buluotī* ‘бялец’ і *baltas* ‘белы’ [11, с. 344]. Развіццё значэння калароніма *белы* ідзе ад ідэі светлага, прыгожага.

Шмат *белага* ў назвах тутэйшых аб’ектаў і месцаў, асабліва архаічных. Толькі сярод апісаных даследчыкамі мы ведаем “*белыя*” *горы, азёры, балоты, ручаі, камяні, магілы, дубровы, крыніцы, студні*. Акрамя гэтага, на Беларусі налічваецца каля двух сотняў тапонімаў, назвы якіх уключаюць слова “*белы*” ці з’яўляюцца вытворнымі ад яго.

Таксама дастаткова часта сустракаюцца прозвішчы ўтвораныя ад слоў “*белы*”, “*бель*”. Па падліках на 2007 год аднымі з найбольш папулярных з’яўляюцца такія прозвішчы, як *Бяляўскі, Бяляеў, Бельскі, Бялько, Белы*. А гісторыя шматлікіх сям’яў бярэ пачатак у глыбокай старажытнасці, напрыклад, *Бельскія* вядуць род ад Гедыміна [3].

У хрысціянстве святло – сімвал боскасці. Белы прысутнічае на шатах святароў у праваслаўных цэрквах, пануе на ўрачыстай працэсіі падчас Свята Божага Цела [2; 3].

Такія адзінкі, набываючы эталоннае, метафарычнае, сімвалічнае значэнне, становяцца прадметам вывучэння *лінгвакультуралогіі* – навукі, што ўзнікла на сумежжы лінгвістыкі і культуралогіі і вывучае ўзаемасувязь, узаемадзеянне мовы, якая з’яўляецца транслятарам культурнай інфармацыі, і культуры – гістарычнай памяці народа. Мэта агульнай лінгвакультуралогіі – даследаванне, раскрыццё канцэптואльнай карціны свету праз вывучэнне спосабаў, якімі мова ўвасабляе ў сваіх адзінках, захоўвае і трансліруе культуру [1, с. 3–5]. *Канцэпт* у філалогіі – гэта змястоўны бок моўнага знака, за якім

стаіць паняцце, якое належыць разумовай, духоўнай або жыццёва важнай матэрыяльнай сферы існавання чалавека, выпрацаванае і замацаванае грамадскім вопытам народа, якое мае ў яго жыцці гістарычныя карані [5, с. 20].

Праз вывучэнне слова канцэпта *белы*, яго семантыкі ў лінгвакультуралагічным аспекце адкрываюцца новыя магчымасці больш даведацца пра гістарычнае мінулае краіны, пра нацыянальна-культурныя асаблівасці народа, яго традыцыі, нават пра асаблівасці мыслення, больш шырока даследаваць матэрыяльную і духоўную культуру і глыбей асэнсаваць атрыманую інфармацыю.

Літаратура

1. Абабурка, М. В. Лінгвакультуралогія [Электронны рэсурс]: вучэбна-метадычныя матэрыялы: у 2 ч. Ч. 1 / М. В. Абабурка – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 140 с. – Рэжым доступу: <https://libr.msu.by/bitstream/123456789/3310/1/2167m.pdf>. – Дата доступу: 08.05.2020.
2. Анемпадыстаў, М. У. Колер Беларусі / М. У. Анемпадыстаў. – Мінск: Логвінаў, 2018. – 196 с.
3. Белорусские фамилии [Электронный ресурс] // Википедия: свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Белорусские_фамилии#Частотность. – Дата доступа: 20.04.2020.
4. Грыцкевіч, А. Пра Белую Русь / А. Грыцкевіч // Імя тваё Белая Русь; уклад. Г. М. Сагановіч. – Мінск, 1991. – С. 3–9.
5. Капнина, Г. И. Концепт “цвет” в языковой картине мира / Г. И. Капнина, И. Б. Коротяева // Филология и лингвистика. – 2016. – № 1. – С. 20–23.
6. Карскі, Е. Белая Русь / Е. Карскі // Імя тваё Белая Русь; уклад. Г. М. Сагановіч. – Мінск, 1991. – С. 27–31.
7. Крапівін, П. Паходжанне назваў “Русь”, “Белая Русь”, “Чорная Русь” і “Чырвоная Русь” / П. Крапівін // Імя тваё Белая Русь; уклад. Г. М. Сагановіч. – Мінск, 1991. – С. 66–87.
8. Ламанскі, В. Бялая Русь / В. Ламанскі // Імя тваё Белая Русь; уклад. Г. М. Сагановіч. – Мінск, 1991. – С. 15–24.
9. Потебня, А. Бялая Русь / А. Потебня // Імя тваё Белая Русь; уклад. Г. М. Сагановіч. – Мінск, 1991. – С. 25–27.
10. Тарасаў, К. Русь Літоўская / К. Тарасаў // Імя тваё Белая Русь; уклад. Г. М. Сагановіч. – Мінск, 1991. – С. 107–117.
11. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 1. А–Б / В. У. Мартынаў [і інш.]; рэд. В. У. Мартынаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 440 с.